

Warszawa, 06.01.2020 r.

Dr hab. Ludwika Wojciechowska, prof. UZ
Instytut Psychologii
Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii
Uniwersytet Zielonogórski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Najderskiej

pt. „Mocne strony charakteru w strukturze osobowości dorastających i dorosłych.
Podejście skoncentrowane na zmiennych i podejście skoncentrowane na osobach”

Wprowadzenie

Rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Najderskiej stanowi obszerną monografię badawczą (liczącą 231 stron, a wraz z załącznikami 260 stron), podejmującą problematykę osobowości z uwzględnieniem perspektywy psychologii rozwojowej, oraz, co można uznać za nadzwyczaj cenne, osadzoną w teoretycznych podstawach psychologii pozytywnej. Ponadto rozprawa jest pracą nastawioną na rozwiązanie problemu z dziedziny metodologii, czego wyrazem jest zastosowanie w badaniach i przedyskutowanie dwóch podejść – koncentracji na zmiennych oraz rzadko stosowanego podejścia – koncentracji na osobach.

Praca zbudowana jest według klasycznego schematu, zgodnie z którym pierwsza część zawiera przegląd teorii leżących u podstaw planowanych badań, natomiast w drugiej - zaprezentowane są wyniki przeprowadzonych badań własnych. Na część teoretyczną składają się trzy rozdziały, w których dogłębnie została zanalizowana koncepcja mocnych stron charakteru Petersona i Seligmana (2004), opisane zostały dwa podejścia metodologiczne do badań nad strukturą mocnych stron charakteru, a także przybliżone zostały wybrane modele osobowości oraz systemu wartości. Tytuły rozdziałów to: 1) Mocne strony charakteru; 2) Struktura mocnych stron charakteru; oraz 3) Osobowościowy kontekst mocnych stron charakteru. W każdym rozdziale, poza prezentacją danych z literatury przedmiotu, obecna jest dojrzała refleksja oraz krytyczne spojrzenie na ich jakość i naukową wartość, prowadzące do określenia i uzasadnienia własnych poszukiwań badawczych.

W części empirycznej znajdują się cztery rozdziały. Zostały w nich omówione kolejno problemy i hipotezy, metoda badań (narzędzia pomiarowe, dobór grup badanych i procedura badawcza), następnie rezultaty badań (weryfikacja hipotez) oraz dyskusja wyników. Celem badań było określenie struktury mocnych stron charakteru w dwóch grupach wiekowych – w okresie adolescencji i dorosłości oraz poznanie związków pomiędzy mocnymi stronami charakteru a cechami osobowości i systemem wartości w badanych grupach. Weryfikowano siedem hipotez, które dotyczyły struktury mocnych stron, oraz umiejscowienia mocnych stron w charakterystyce osobowości człowieka. Jedna część hipotez była wyznaczona przez podejście skoncentrowane na zmiennych, druga - przez podejście skoncentrowane na osobach. Zastosowane narzędzia pomiarowe, będące polskimi adaptacjami, spełniały kryterium wysokiej rzetelności mierzonej alfa Cronbacha. Zebrane liczne wyniki zostały precyzyjnie uporządkowane ze względu na treść hipotez oraz szczegółowo omówione. Należy stwierdzić, że w rozdziale prezentującym dane empiryczne, Autorka zachowuje pełną kontrolę nad bogactwem materiału i bardzo sprawnie operuje w opisie różnymi kombinacjami badanych zmiennych. Większość hipotez została potwierdzona, ale, jak się wydaje, mniej satysfakcjonujące były efekty analiz w podejściu skoncentrowanym na osobach (odnośnie do hipotez nr 6 i 7). W dyskusji wyników, poza interpretacją zebranych danych, wymienione zostały pewne braki i ograniczenia projektu badawczego stanowiącego treść rozprawy oraz sformułowane zostały pytania dotyczące jego możliwej modyfikacji.

Dołączona do pracy pokaźna, obejmująca około 140 pozycji bibliografia, zawiera trafnie dobrane, głównie obcojęzyczne pozycje, a także obszerny zestaw publikacji promotora, w tym dwie wspólnego autorstwa - doktorantki i promotora pracy doktorskiej. Całość rozprawy cechuje spójność i logiczny tok wyводу. Praca napisana jest bardzo dobrym – naukowym i jednocześnie komunikatywnym językiem.

I. Problem pracy oraz teoretyczne podstawy badań

Problematyka pracy mieści się w obrębie zainteresowania psychologii osobowości, psychologii pozytywnej, psychologii rozwoju oraz, ze względu na sprawdzanie dwóch podejść do badań, odnosi się do metodologii badań psychologicznych. Zasadniczym celem rozprawy jest zgłębienie i weryfikacja koncepcji mocnych stron charakteru autorstwa Petersona i Seligmana (2004). Proponowana wizja pracy wydaje się bardzo cenna, ponieważ mieści się w stosunkowo nowym i często jeszcze niedocenianym przez badaczy nurcie

opisywania człowieka z perspektywy jego pozytywnych cech, czyli takich, które pozwalają na osiągnięcie dobrostanu psychicznego, satysfakcji z życia, sprzyjają rozwojowi wewnętrznego potencjału, czy wspomagają funkcjonowanie jednostki w różnych dziedzinach.

Autorka klarownie sformułowała szczegółowe cele badawcze, których umotywowanie wynika logicznie z przedstawionego w części teoretycznej, materiału. Jeden z celów dotyczy poznania struktury czynnikowej mocnych stron charakteru w ujęciu rozwojowym, czyli w grupach osób zróżnicowanych wiekowo, przy użyciu podejścia metodologicznego skoncentrowanego na zmiennych. Chodzi tu także o porównanie struktur czynnikowych ustalonych dla grup osób w okresie adolescencji i we w dorosłości. Kolejny cel odnosi się do struktury hierarchicznej mocnych stron charakteru, czyli docierania do czynników wyższego rzędu grupujących podobne mocne strony, tak w grupie adolescentów, jak i w okresie dorosłości. Autorka pyta w tym przypadku o profile mocnych stron, kładąc nacisk na wykorzystanie podejścia skoncentrowanego na osobach. Następny cel łączy się z ustaleniem związków mocnych stron charakteru z cechami i metacechami osobowości, a także z wartościami, w dwu grupach rozwojowych – adolescencji i dorosłości. Plan ten jest realizowany w ramach podejścia skoncentrowanego na zmiennych. Dwa ostatnie cele nakierowane są na poszukiwanie odpowiedzi na pytania o różnice w zakresie cech i metacech osobowości oraz wartości pomiędzy grupami osób o odmiennych profilach mocnych stron, wyłonionych spośród osób w okresie adolescencji i dorosłości. Stosowane jest tu podejście skoncentrowane na osobach.

Postawione cele należy uznać za pomysłowe i oryginalne, a przy tym ważne teoretycznie, pozwalające na wypełnienie luk w wiedzy o mocnych stronach charakteru człowieka, a także dające szanse bliższego poznania w tej płaszczyźnie dwóch grup wiekowych. Autorka oceniając stan badań nad koncepcją mocnych stron, zwraca uwagę na dominację podejścia ukierunkowanego na zmienne, a pomijanie podejścia nastawionego na osoby. Wskazuje również na brak zainteresowania badaczy dla rozpoznania mocnych stron charakteru w okresie adolescencji. Stąd m.in. wyniknął Jej zamiar zastosowania dwóch podejść do badań (ukierunkowanych na zmienne oraz na osoby) oraz uwzględnienia wątku rozwojowego z poświęceniem szczególnej uwagi eksploracji mocnych stron i ich profili występujących w okresie dorastania.

Uzasadnieniem kolejnych celów badawczych odnoszących się do poszukiwania związków pomiędzy mocnymi stronami charakteru a cechami osobowości i wartościami są

wykazane przez Autorkę niejasności i deficyty w dostępnych źródłach. Twórcy koncepcji mocnych stron przewidywali wprawdzie istnienie związków pomiędzy powyższymi zmiennymi, ale nie dostarczyli na to empirycznych dowodów. Z kolei prowadzone badania nad związkami mocnych stron z innymi konstruktami psychologicznymi, są, jak podkreśla Autorka, mało systematyczne i niezbyt uporządkowane. Dlatego zmierza w swej pracy do dogłębnego poznania relacji pomiędzy mocnymi stronami a cechami osobowości, wykorzystując pięcioczynnikowy model Costy i McCrae. Przyjmuje przy tym założenie, że mocne strony i cechy osobowości są ze sobą powiązane, stanowią bowiem względnie trwałe dyspozycje, a różnica pomiędzy nimi polega na tym, że cechy w modelu osobowości są neutralne, natomiast mocne strony są wartościowane pozytywnie, uznawane za dobre i społecznie pożądane. Do korzystnych, oczekiwanych społecznie aspektów osobowości włącza Autorka wartości i kierując się teoretycznymi przypuszczeniami Petersona i Seligmana o związkach pomiędzy mocnymi stronami charakteru a wartościami wyróżnionymi w kołowym modelu Schwartza, podejmuje się sprawdzenia zakładanych przez twórców koncepcji mocnych stron relacji, wykorzystując zrewidowany model wartości Schwartza. Uzupełnia ten problem o ujęcie rozwojowe.

Należy podkreślić, że problemy leżące u podstaw rozprawy cechuje twórczy wymiar i tworzenie warunków nie tylko do udoskonalenia koncepcji mocnych stron charakteru, ale także bazy teoretycznej psychologii pozytywnej i rozwojowej. Punktem wyjścia dla sformułowania celów/problemów był gruntowny przegląd literatury, czego rezultatem jest liczące 109 stron, wyczerpujące wprowadzenie teoretyczne. W rozdziale pierwszym znajdujemy dokładny opis modelu Petersona i Seligmana – 6 cnót i 24 mocnych stron charakteru, bazujący bezpośrednio na monografii autorów. W rozdziale drugim przedstawione są dwa podejścia metodologiczne do analizy struktury mocnych stron charakteru oraz wyniki dotychczas prowadzonych badań nad strukturą czynnikową i strukturą hierarchiczną mocnych stron z perspektywy dwóch podejść metodologicznych, wraz z ujęciem rozwojowym. Z kolei rozdział trzeci zawiera opis modeli cech osobowości i wyniki badań nad związkami cech osobowości z mocnymi stronami charakteru, a także opis modeli wartości, zwłaszcza zaś kołowego modelu wartości Schwartza i dane dotyczące relacji pomiędzy wartościami a mocnymi stronami charakteru.

2. Metoda badań

W badaniach zastosowano narzędzia: do pomiaru mocnych stron charakteru, do badania pięciu cech osobowości według modelu Wielkiej Piątki oraz kwestionariusz do pomiaru wartości. Do określenia mocnych stron użyto dwóch wersji kwestionariuszy – jedna wersja przeznaczona była dla dorosłych, druga dla adolescentów. Kwestionariusz *International Personality Item Pool – Values in Action* (IPIP-VIA) służący do badania 24 mocnych stron osób dorosłych, stanowi polską adaptację dokonaną przez Autorkę rozprawy oraz jej promotora J.Cieciucha. Na podkreślenie zasługuje fakt przygotowania przez obu Autorów, publikacji na ten temat w czasopiśmie *Studia Psychologica* w 2013 roku. Drugi kwestionariusz mierzący 24 mocne strony *Values in Action for Youth* (VIA-YOUTH) adresowany jest do adolescentów i również został zaadoptowany do warunków polskich przez wyżej wymienioną dwójkę Autorów. Oba narzędzia cechuje wysoka rzetelność. Kolejny kwestionariusz *International Personality Item Pool – Big Five Makers – 50* (IPIP-BFM-50) – również stanowi polską adaptację (Strus, Cieciuch, Rowiński, 2014a), a jego rzetelność jest wysoka. Zbadano nim tak adolescentów, jak i dorosłych. Trzeci kwestionariusz – *Portrait Values Questionnaire* (PVQ-RR) mierzy 19 wartości i stanowi polską adaptację, dokonaną przez J.Cieciucha, kwestionariusza opracowanego przez Schwartza oraz współpracowników. Rzetelność tego kwestionariusza jest również wysoka.

Wykorzystanie przez Autorkę wymienionych narzędzi o wysokich parametrach gwarantuje zaufanie do uzyskanych pomiarów. Ponadto wypada zauważyć, że stosowanie narzędzi pomiarowych o zasięgu międzynarodowym stwarza większą możliwość szerokiej wymiany naukowej.

Badane przez Autorkę grupy osób dorosłych i w okresie adolescencji zostały podzielone na cztery podgrupy wiekowe – uczniów gimnazjum, uczniów liceum oraz młodych dorosłych i dorosłych. Taki zabieg wydaje się słuszny, albowiem uwzględnia wiedzę o zróżnicowaniu rozwojowym tak okresu adolescencji, jak i dorosłości. Jednak można mieć pewne wątpliwości odnośnie do granic wiekowych wyłonionych grup, zwłaszcza zaś do szerokości grupy określonej jako dorośli, obejmującej wiek od 25 do 78 roku życia. Plusem natomiast jest wielkość badanych grup – od 182 osób z gimnazjum do 497 młodych dorosłych.

3. Wyniki badań

Opis wyników badań został w czytelny sposób zorganizowany poprzez prezentację weryfikowanych kolejnych siedmiu hipotez. Pierwsza hipoteza związana była z poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie o liczbę i treść czynników w strukturze mocnych stron charakteru w poszczególnych czterech grupach wiekowych. Na podstawie dostępnych badań przewidywano konstrukcję czteroczynnikową zawierającą: 1) mocne strony powiązane z relacjami interpersonalnymi; 2) mocne strony związane z emocjonalnością; 3) mocne strony związane z samoograniczaniem się; oraz 4) mocne strony związane z intelektem. Zastosowana eksploracyjna analiza czynnikowa mocnych stron dała podstawy do stwierdzenia, że w trzech grupach – w grupie gimnazjalistów, młodych dorosłych i dorosłych wystąpiło rozwiązanie czteroczynnikowe (co potwierdziło hipotezę), natomiast w grupie licealistów wystąpiło rozwiązanie sześcioczynnikowe.

Druga hipoteza odnosiła się do pytania o hierarchiczną strukturę czynnikową, czyli o wystąpienie zależności pomiędzy czynnikami ogólnymi i szczegółowymi, lub inaczej – o to, na jakie czynniki szczegółowe dzielą się czynniki ogólne oraz zakładała istnienie w każdej grupie wiekowej struktury trójczynnikowej zgodnej z modelem McGratha (2015, McGrath i in., 2018). Hierarchiczna analiza czynnikowa pozwoliła stwierdzić, że w grupie gimnazjalistów i licealistów występuje rozwiązanie czteroczynnikowe, mówiące o tym, że czynnik ogólny „dobry charakter” zasilany jest w efekcie finalnym przez takie mocne strony, jak: troska o innych, samokontrola, pozytywna emocjonalność oraz intelekt/intelekt+dominacja. Natomiast w grupie dorosłych uzyskano model trójczynnikowy, potwierdzający postawioną hipotezę, uwzględniający troskę o innych, samokontrolę oraz dociekliwość.

Hipoteza trzecia była odpowiedzią na pytanie o profile mocnych stron w okresie adolescencji oraz wczesnej dorosłości i wyrażała przewidywanie, że w każdej grupie wiekowej obecne będą klasy latentne zróżnicowane ze względu na profile mocnych stron. Wyniki badań są bardzo ciekawe. Okazało się, że możliwe jest wyłonienie w każdej z grup wiekowych dwóch profili, które według Autorki można kojarzyć z dwiema metacechami osobowości – Alfa –Stabilnością oraz Beta – Plastycznością. Jeden z profili grupuje osoby z wyższymi wynikami w zakresie mocnych stron związanych z energią, dynamiczną emocjonalnością, tendencją do przewodzenia oraz ciekawością świata i zdobywania wiedzy.

Drugi profil - to osoby cechujące się takim mocnymi stronami, jak samoregulacja, życzliwość, uczciwość, skromność, spójność, roztropności i umiejętność wybaczenia.

Czwarta hipoteza odnosiła się do związku pomiędzy mocnymi stronami charakteru a cechami osobowości. Autorka przewidywała wystąpienie podobnego związku w każdej z grup wiekowych, dotyczącego zwłaszcza ogólnych czynników mocnych stron – dobroci i dociekliwości kolejno - z ugodowością i sumiennością oraz z ekstrawersją i intelektem. Wyniki badań potwierdziły to oczekiwanie – w każdej grupie wiekowej dobroć korelowała z ugodowością i sumiennością, a dociekliwość z ekstrawersją i intelektem. Dodatkowo okazało się, że dociekliwość łączy się także z ugodowością – w grupach gimnazjalistów i osób dorosłych oraz ze stabilnością emocjonalną – w grupach licealistów i osób dorosłych.

W pracy sprawdzano także istnienie związku pomiędzy mocnymi stronami a wartościami (hipoteza 5). Przewidywano zwłaszcza, że dobroć będzie związana z wartościami zachowawczości i przekraczania siebie, a dociekliwość z preferowaniem otwartości na zmiany i umacniania siebie. Wyniki badań potwierdziły występowanie związku pomiędzy czynnikiem dobroci a preferowaniem wartości zachowawczości i przekraczania siebie oraz związku pomiędzy dociekliwością a wartością otwartości na zmiany, chociaż słabszy był związek z wartością przekraczanie siebie.

Hipoteza szósta, odwołująca się do ujęcia skoncentrowanego na osobach, zawiera przewidywanie odnośnie do różnic pomiędzy cechami osobowości w grupach osób różniących się profilami mocnych stron. Przypuszczano, że w grupach o profilu Alfa/Stabilność będzie występować wyższe nasilenie ugodowości i sumienności, a w grupach o profilu Beta/Plastyczność – wyższe nasilenie ekstrawersji i intelektu. Okazało się, że grupy osób o odmiennych profilach różniły się głównie poziomem ekstrawersji, przy czym w grupie osób o profilu zbliżonym do Beta/Plastyczności występowały wyniki wyższe niż w grupie osób o profilu zbliżonym do Alfa/Stabilności. Co ciekawe, w żadnej grupie wiekowej profile nie różnicowały cechy ugodowości. Ta hipoteza została częściowo potwierdzona.

Ostatnia hipoteza dotyczy różnic pomiędzy wartościami w grupach osób o dwóch profilach mocnych stron we wszystkich grupach wiekowych. Przypuszczano, że wyższe nasilenie wartości zachowawczości i przekraczania siebie wystąpi w grupie osób o profilu Alfa/Stabilności, podczas gdy w grupie osób o profilu Beta/Plastyczności wystąpi wyższe nasilenie wartości określonej jako otwartość na zmiany i umacnianie siebie. Wyniki okazały się nieco zaskakujące, ponieważ wystąpiły różnice pomiędzy grupami wiekowymi, a także

inne wartości były w tych grupach znaczące. Gimnazjaliści prezentujący dwa odmienne profile różnili się tylko pod względem preferencji hedonizmu, stymulacji i otwartości na zmiany. Natomiast w pozostałych trzech grupach wiekowych odnotowano trend zgodny z oczekiwaniami.

Podsumowując opis wyników, należy jeszcze raz podkreślić, że praca zawiera bardzo dużo danych i Autorka dokonała dużej sztuki, by dane te zorganizować i komunikatywnie przekazać. Wszystkie rezultaty zostały wnikliwie omówione, kompetentnie wyjaśnione i zinterpretowane. Wyniki badań są bardzo interesujące i niewątpliwie wnoszą znaczący wkład do teorii, do rozumienia osobowości człowieka, a zwłaszcza jego dobrych stron. Nasuwa się jednak pewne pytanie, na które odpowiedzi nie znalazłam w dyskusji wyników, a mianowicie, jak Autorka widzi praktyczne znaczenie otrzymanych w Swoich badaniach rezultatów.

4. Główne zalety rozprawy

W powyższym omówieniu zwracałam uwagę na liczne walory pracy. Obecnie pragnę jeszcze raz wymienić najważniejsze z nich:

1) Problem podjęty w rozprawie jest znaczący z punktu widzenia psychologii osobowości, psychologii rozwoju i psychologii pozytywnej. Należy zgodzić się z Autorką, że niewiele jest systematycznych badań na temat mocnych stron charakteru człowieka i ich związków z innymi konstruktami psychologicznymi. Braki te z całą pewnością mogą być uzupełnione dzięki recenzowanej pracy. Z tego względu pracę tę należy uznać za nowatorską i wnoszącą istotne treści do wiedzy psychologicznej, jak również do kolejnych programów badawczych.

2) Część teoretyczna bazująca na licznych materiałach źródłowych, opracowana jest w sposób przemyślany, wnikliwy i kompetentny, dostarczając podstaw do uzasadnionego sformułowania pytań badawczych i hipotez.

3) Podstawy metodologiczne pracy są spójne z założeniami teoretycznymi.

4) Analiza wyników jest rzetelna i pogłębiona, bazuje na różnorodnych, złożonych i adekwatnie dobranych statystykach. Dyskusję wyników cechuje wysoki poziom merytoryczny i nasycenie dojrzałą refleksją naukową.

5) Struktura pracy jest zgodna ze standardami przewidzianymi dla tego typu prac. Na podkreślenie zasługuje naukowy i jednocześnie komunikatywny język oraz przejrzystość toku wywodu.

6. Ogólna ocena pracy

Konkludując, rozprawa jest bardzo ciekawa i rzetelnie opracowana. Jej problem badawczy jest interesujący i oryginalny. Napisana została dobrym językiem i ma czytelną konstrukcję. Wnosi nową wiedzę do psychologii osobowości, psychologii rozwoju i psychologii pozytywnej. Należy dodać, że Autorka wykazała się świetną znajomością przedmiotu badań, literatury dotyczącej badanych zagadnień, znajomością warsztatu metodologicznego oraz umiejętnością analizy i interpretacji materiału badawczego.

W związku z powyższym stwierdzam, że rozprawa spełnia warunki określone w ustawie o tytule i stopniach naukowych. Na tej podstawie składam wniosek o dopuszczenie mgr Małgorzaty Najderskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ludwika Wojciechowska